

De muntslag op het Arabisch schiereiland in de pre-Islamitische periode.

door Koen De Wolf en Patrick Pasmans¹

Situering van het Arabische schiereiland in 600 n.C.²

Inleiding³

Arabië (in het Assyrisch “mât Aribi”: land van de Arabieren) is de naam van het schiereiland ten westen ten zuiden van het oude Mesopotamië en omvat de volgende landen: Saoedi-Arabië, Koeweit, Bahrein, Katar, de Verenigde Arabische Emiraten, Oman en Jemen.

De laatste decennia zijn archeologen en numismaten meer geïnteresseerd in de pre-islamitische periode van Arabië. Zelfs de islamitische geleerden tonen meer en meer interesse in deze periode aangezien de gebeurtenissen uit die tijd hebben bijgedragen tot de ontwikkeling van de Islam.

¹ <https://independent.academia.edu/PatrickPasmans> E-mail parthianstudies [at] hotmail.com

² <http://iers.grial.eu/modules/introduction/islami/isimages/Page1Resource1.png>

³ De inleiding werd overgenomen van: Patrick Pasmans, *Enkele opmerkelijke munten van Qataban, een oud koninkrijk in zuidwestelijk Arabië*, in: De Muntklapper nr 70, april-juni 2011, 1-5.

Er is zeer weinig geweten over deze Arabieren die men *dromedarisruiters* noemden, een vaardigheid die zij zich pas in de 10de of 9de eeuw voor onze jaartelling eigen maakten. De nomadische stammen uit het Arabische woestijngebied vielen soms de naburige landen zoals *Arabië Felix* en Mesopotamië binnen en vestigden zich er. De oudste verwijzing naar deze Arabieren is te vinden in het Bijbelse boek *Genesis* waar Arabische handelaars Jozef, de oudste zoon van Jacob, kochten en verkochten. Andere verwijzingen naar *Aribi* kunnen gevonden worden in documenten van de Assyrische koningen. Nadien werden de Arabieren onderworpen aan het gezag van de Babylonische koning Nabonidus die zijn hoofdstad vestigde op de oase van Temâ. In zijn boek III schreef Herodotus (c. 430 v.C.): “*Arabië is het uiterste van de bewoonde landen, en daarin alleen van alle landen groeit de wierook en de mirre en de casia en het cinamomum en het ledanum; dit alles, uitgenomen de mirre, winnen de Arabieren met moeite. Den wierook verzamelen zij, daar zij de styrax verbranden, die de Feniciërs naar Griekenland aanvoeren*”. Deze getuigenis geeft aan dat de Feniciërs de tussenhandel tussen Arabië en Griekenland verzorgden.

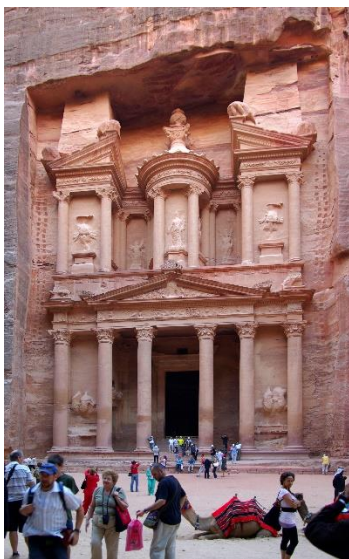
De Griek Euhemerus van Messene, werkzaam aan het hof van de Macedonische koning Cassander (ca. 350-297 v.C.) bezocht het zuiden van Arabië en beschreef het land als vruchtbaar en vol schitterende steden, omgeven door eilanden: Hierā, rijk aan wierook en mirre, en Panchaia, waarop een ideale samenleving bestond.

Theophrastus (371-287 v.C.), leerling en opvolger van Aristoteles, gaf voor het eerst een precieze beschrijving van de mirre en andere aromatische planten, over hoe zij gekweekt werden en welke eigenschappen zij bezaten. Ook vermeldde hij dat in het zuiden vier koninkrijken de handel beheersten: **Ma'in, Saba, Qataban en Hadramat**.

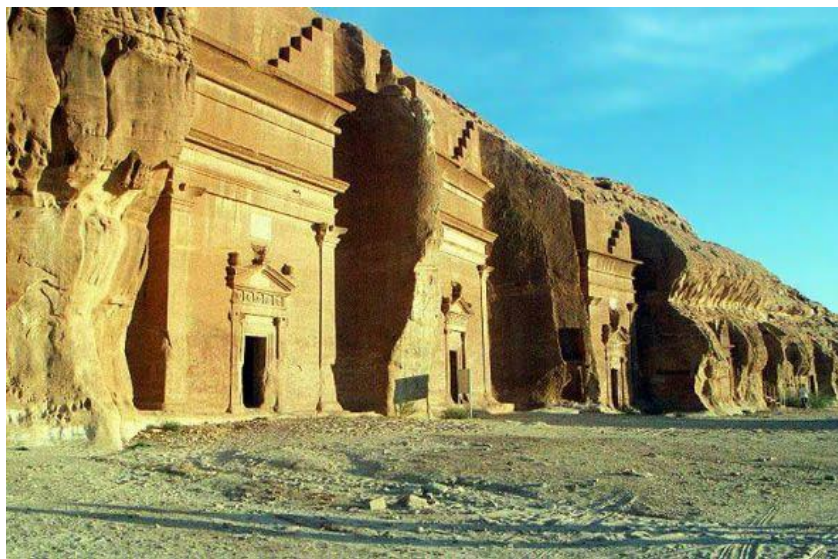
Strabo en Plinius gaven een nauwkeurige beschrijving van de karavaanroute waarlangs het reukwerk naar de Middellandse Zee werd vervoerd.

Alexander de Grote (356-323 v.C.) wilde de Arabieren aan zijn gezag onderwerpen en startte in 323 v.C. met de voorbereidingen van zijn militaire campagne maar zijn vroegtijdige dood verhinderde de uitvoering van dit plan.

Tijdens de Parthische en Romeinse periode, bestuurden de Arabieren talrijke steden in het huidige Syrië, Irak en Jordanië: **Palmyra, Emesa, Edessa, Hatra, Charax, Gerrha en Petra**.

Petra, Al Khazneh
Foto: Berthold Werner
(Wikipedia)

Madain Saleh (Hegra), Lihyani graven in Al-Ula
Hidjaz, NW Saoedi-Arabië. Foto: Cacon (Wikipedia)

In de Hellenistische periode weten een aantal Arabische coalities van stammen zoals de Thamud, Lihyan en de Nabataeërs hun invloed uit te breiden en belangrijke handelsimperia op te richten. Deze volkeren lieten indrukwekkende bouwwerken na waarvan de uit zandsteen gehouwen monumenten van Petra en Mada'in Saleh de bekendste zijn.

De Hellenistische muntslag

De Arabische munten tijdens de Hellenistische periode zijn voornamelijk imitaties van algemeen aanvaarde Griekse en Perzische (handels-)munten. De oudste munten in zuidelijk Arabië (4de-3de eeuw v.C.) zijn imitaties van Atheense tetradrachmen met op de voorzijde een gehelmde Athena en op de keerzijde een staande uil, een olijftak, halve maan en de letters AΘE. In oostelijk Arabië maakte men imitaties van de munten van Alexander de Grote met op de voorzijde het hoofd van Heracles met een leeuwenvel en op de keerzijde Zeus op een troon. Geleidelijk werd de naam van Alexander vervangen door de naam van de lokale koningen, Arabische letters werden toegevoegd en de imitaties kregen meer Arabische kenmerken: Zeus werd zonder baard afgebeeld, de arend werd vervangen door een paard, palmboom, enz. Op de munten in zuidelijk Arabië werd Athena vervangen door een mannenhoofd met gekruld haar.

Tentoonstelling

Patrick Pasmans, o.a. gespecialiseerd in de oude Perzische en Arabische muntslag en Koen De Wolf, gespecialiseerd in de Romeinse muntslag, werkten samen voor deze tentoonstelling om de bezoekers te laten kennis maken met een redelijk ongekende tak van de Oosterse numismatiek.

1. Arabië, **Mleiha**, imitatie van de zilveren muntslag van Alexander de Grote, ca. 2de eeuw v.C.
zilveren obool, 0,79g. 10,2 x 9,9 mm
Vz: hoofd van Herakles met leeuwenvel n.r. Kz: zittende Zeus met onleesbare letters.
Potts, supplement, class II, 253. Ex. Stephen Album (129397).

2. Arabië, **Saba**, zilveren drachme (nsf – Unit) met de gehelmde Athena (r op de wang) op de voorzijde en het uiltje en AOE op de keerzijde. 4,85 g. Munro-Hay Taf. 1

Imitaties van Saba van de Atheense munten “oude stijl” (3de eeuw v.C.) onderscheiden zich o.a. door de toevoeging van letters van Zuid-Arabische schrift en een letter op de wang van Athena op de voorzijde.

3. Noordwestelijk Arabië, **Lihyan**, imitatie van de muntslag van Athena, ca. 2de – 1ste eeuw v.C.
Æ drachme, 3,03g. mm (foto's 200 %)

Vz: gestileerd deel van het hoofd van Athena (oog). Kz: gestileerd deel van een staande uil en ,
Huth, Athenian, fig. 5, b-c (tetradrachms); cf. Huth 40 (tetradrachm); BMC Arabia pl. LV, 2-9.
Vgl. veiling Classical Numismatic Group nr 90, Lot 751. Zeldzaam!

4. **Qataban**, zilveren quinarius (?) 1,7g, 11 mm.

Vz: Mannenhoofd met gekruld haar naar rechts.

Kz: Bebaarde mannenhoofd met lang haar en Arabische letter **h** achter het hoofd
Ref. P. Pasmans, Enkele opmerkelijke munten van Qataban, een oud koninkrijk in zuidwestelijk Arabië, in: De Muntklapper nr 70, april-juni 2011, 1-5.

Himyariten (Z-W Arabië)

Rond 110 v.C. werd het koninkrijk der Himyariten gesticht met als hoofdstad Zafar. Zij wisten rond 300 volledig zuidwestelijk Arabië te verenigen. Zij controleerde de Rode Zee en de Golf van Aden. Hun machtsgebied reikte tot aan de Perzische Golf in het oosten en de Arabische Woestijn in het noorden.

5. Arabia, Himyariten, zilveren quinarius, 80-100 n.C. (?) 1,13g, 15,77 mm
Vz: hoofd n.r., monogrammen erachter, plant ervoor (?), pentagram eronder
Kz: hoofd n.r., symbool l. en r. ervan, met legende
Ex. Ancient Imports (SKU 35275) 2 exemplaren gekend. Foto: 200 %

6. Arabia, Himyariten, zilveren quinarius, 80-100 n.C. (?) 1,39g, 14 mm.
Vz: hoofd n.r. binnen een torque Kz: hoofd n.r. "MDNIBYN" erboven, "RYDN" eronder, 'scepter symbol ervoor, YNF monogram erachter BMC Arabia pg. 70, 5 / SNG ANS 1589
Ex. Heritage Auctions Europe (MPO) Veiling 50, lot 187 Foto: 200 %

7. Arabia, Himyariten, zilveren unit, ca. 2de eeuw, 2,70 g. 17 mm.
Vz: hoofd n.l. boven letter, symbolen, maantje erboven, Kz: Bucranium (hoofd antilope) tussen symbolen, maantje met punt erboven. Munroy-Hay 2.3ai.
Ex. Heritage Auctions Europe (MPO) Veiling 50, lot 186 Foto: 200 %

Nabatea

Het koninkrijk Nabataea lag tussen de Sinaï en het Arabische schiereiland. Petra in het huidige Jordanië was de hoofdstad. Andere belangrijke steden waren Bostra, Mada'in Saleh, en Nitzana. Petra was een bloeiende handelsstad gelegen op een knooppunt van verscheidene voornamelijk handelsroutes w.o. de wierookroute. Onder koning Aretas III (87 – 62 v.C.) bereikte Nabataea zijn grootste omvang. Na enkele verloren veldslagen tegen de Romeinen behield het koninkrijk zijn onafhankelijkheid tegen betaling van een jaarlijks tribuut. Nadat de laatste koning in 106 n.C. stierf, annexeerden de Romeinen het koninkrijk en noemde het de Romeinse provincie *Arabia Petraea*. De handel bleef nog enkele decennia succesvol en kwam tot een einde door de opkomst van de handelsstad Palmyra en de verovering van de stad door de Sassaniden.

De munstslag van Nabataea werd grondig bestudeerd door de Israëliëse professor Ya'akov Meshorer (1935-2004) en zijn werk wordt voortgezet door Dr. Rachel Barkay.⁴

8. Nabataea, koning Aretas IV met koningin Shaqilat (9 vC-40 nC),
zilveren drachme, Petra, 4,60 g. 13 mm.

Vz: buste van Aretas n.r. met opschrift; Kz: bustes van Aretas IV en Shaqilat n.r. met opschrift
Meshorer, Nabataea 99-111 (foto's 200%)

9. Nabataea, koning Aretas IV met koningin Shaqilat (9 vC-40 nC),
AE 17, Petra, 18/19 n.C. 2,88 g. 17mm.

Vz: Aretas met militaire uitrusting en speer staande n.l., palm ervoor, (חר) ותר
rechts; Kz: staande Shaqilat met hoofddoek n.l. met geheven rechterhand, krans l., opschrift
(שק) / יל / ת) / ז / ט / נ Meshorer, Nabataea 97 (foto's 200%)

⁴ <http://www.vincentwest.org.uk/nabatea/bibatoz.htm>

Characene⁵

Characene was een koninkrijk en vazalstaat van de Parthische koningen aan de Perzische Golf in de periode 127 v.C.-222 n.C. In de context van het verval van het Seleucidische Rijk en de opkomst van het Parthische Rijk, wist de Seleucidische gouverneur Hypsaosines, in het midden van tweede eeuw v.C. in het zuiden van Mesopotamië, in zuidelijk Irak en Koeweit, een eigen koninkrijk te stichten met zijn hoofdstad Charax Spasinu (“Palisade fort van Hypsaosines”). Het koninkrijk oefende ook een belangrijke invloed uit over de ganse Perzische Golf. Characene vervulde een sleutelrol in de handel van Palmyra via de Perzische Golf naar Indië. Archeologische opgravingen in het eiland Failaka (Ikaros), Kharg, Bahrain (Tylos), maar ook de sites van Gerrha, ed-Dur en Mleiha enz. geven aan dat er Parthisch/Characeense handelsnederzettingen waren. Ongeveer de helft van niet-Arabische muntvondsten te Ed-Dur en Mleiha zijn van Parthisch/Characeense oorsprong.

Het merendeel van de teruggevonden munten betreffen tetradrachmen, de oudste vervaardigd in zilver, nadien in biljoen en uiteindelijk in brons. Nochtans werden er ook enkele drachmen ontdekt evenals kleiner pasgeld (‘units’) in brons en lood. De munten tonen op de voorzijde het hoofd van de koning met diadeem, op de keerzijde een afbeelding van Heracles, zittende op een omphalos en in Griekse opschriften de naam van de koning en de toevoeging ΣΩΤΗΡΟΣ ΚΑΙ ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ (de bevrijder en de weldadige). De tetradrachmen van de eerste koningen zijn in goed zilver vervaardigd met een gewicht overeenkomstig de Attische muntstandaard. Vanaf de regeerperiode van koning Attambelos I (47/46 – 25/24 v.C.) zijn de tetradrachmen in biljoen vervaardigd. Vanaf de regeerperiode van koning Theonesios II (c. 46/47) zijn de munten in brons vervaardigd.

In de regeerperiode van koning Attambelos IV (54/5–64/5) werden niet enkel bronzen tetradrachmen vervaardigd, maar ook bronzen drachmen en loden pasgeld. Op de tetradrachmen werd de Seleucidische jaartelling gebruikt, op de drachmen de Parthische jaartelling. Ongeveer een derde van zijn tetradrachmen dragen de oude Arabische letter *t* op de keerzijde van de munten wat laat veronderstellen dat er rond de Perzische Golf een Arabisch muntatelier actief was (te Ed-Dur?).

10. Characene, Attambelos IV (54/5-64/5), bronzen tetradrachme, Ed-Dur?

14,13 g. 27 x 23 mm (foto 200%)

Vz: hoofd van de koning met diadeem n.r. Kz: zittende Herakles op omphalos, legende ΒΑΣΙΛΕΩΣ / ΑΤΤΑΜΒΗΛΟΥ / ΣΩΤΗΡΟΣ / ΚΑΙ ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ (koning Attambelos, de bevrijder en de weldadige), jaartal onderaan ΤΕς (SE 366, 54 n.C.) oud-Arabische letter *t* voor het linkerbeen.

⁵ Zie: Patrick Pasmans, *De muntslag van Characene*, in: Belgisch Tijdschrift voor Numismatiek en Zegelkunde, CLXI – 2015, blz. 455-456 (verslag van een lezing voor de leden van het Koninklijk Belgisch Genootschap voor Numismatiek op 17-01-2015 in de Koninklijke Bibliotheek van België).

11. Characene, Attambelos IV (54/5-64/5), bronzen tetradrachme, Ed-Dur?
13,99 g. 25 mm Dezelfde beschrijving als stuk 10. (foto 200%)

Romeinse overheersing

Romeins Arabië⁶

⁶ https://en.wikipedia.org/wiki/Romans_in_Arabia

De Romeinen deelden het Arabische schiereiland in drie gebieden op: *Arabië Felix* (Gr. *Arabia Endaimoon*, Zuidelijk Arabië), *Arabië Deserta* (het Arabische woestijngebied) en *Arabië Petraea* (het Arabië waar de beslissingen in Petra worden genomen, ook Nabataea genoemd).

De verleiding was groot voor de Romeinen om het Arabische schiereiland te veroveren maar na de mislukte expeditie van Aelius Gallus (26-24 v.C.) werd dit plan opgeborgen. Uiteindelijk zouden de Romeinen geen voet op het gebied zetten wat nu Saoedi-Arabië heet.

Enkel met de annexatie van Nabataea (zie hiervoor), krijgen zij wel een deel van Arabië in handen.

G.F. Hill weerhield o.a. de volgende muntplaatsen in zijn publicatie “*The mints of Roman Arabia and Mesopotamia*”: Adraa, Bostra, Charachmoba, Dium, Eboda, Esbus, Gerasa, Medaba, Moca, Petra, Philadelphia, Philippopolis, Rabbathmoba. De munten van deze muntplaatsen zijn in goede kwaliteit zeldzaam.

Geïnteresseerden kunnen best het boek van de Nederlandse numismaat Augustus Spijkerman *The coins of the Decapolis and Provincia Arabia* (Jerusalem, 1978) raadplegen.

12. Rome, Trajanus, Zilveren denarius. 2,98g. 20 mm. Vz: buste n.r. IMP TRAIANO AVG GER DAC P M TR P COS VI P P, Kz: SPQR OPTIMO PRINCIPI, staande Arabia met tak, kameel links van haar, eronder: **ARAB ADQ RSC 26**. (foto 200 %)

Door de uitgifte van deze munt werd in Rome de indruk gewekt dat de Romeinen Arabië hadden onderworpen.

Internationale vereniging voor geïnteresseerden in de numismatiek van niet-westerse culturen, zoals de pre-Islamitische culturen in het Midden-Oosten en centraal Azië, het cultuurgebied van de Islam, het subcontinent India, China, Japan en Zuidoost Azië.

Website: www.onsnumis.org. Info lidmaatschap lingen@wxs.nl Lidmaatschap: € 30,= per jaar

13. Gabala (Jableh, Syria), Romeinse periode, Julia Domna (Augusta), + 217, AE 7.68g / 25.5mm
 Vz: gedrapeerde buste n.r. *obverse*: ΙΟΥΛΙΑ ΔΟΜΝΑ
 Kz: in tempel buste van Athena n.r., ΓΑ ΒΑΛΕΩΝ
 Lindgren III 1188, BMC 19. Zeldzaam. Foto 200 %
 Door zijn ligging profiteerde Gabala van de handel met de Arabieren.

Aanbevolen literatuur

Naast de reeds vermeldde publicaties, kunnen we volgende literatuur aanbevelen:

Geschiedenis

- De Maigret A., *Arabia Felix*, (vert. R.Thompson) London: Stacey International, 2002.
 Hoyland R.G., *Arabia and the Arabs, From the Bronze Age to the coming of Islam*, Routledge, Londen, 2001
 Korotayev A., *Ancient Yemen*, Oxford: Oxford University Press, 1995.
 -, *Pre-Islamic Yemen*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 1996.
 -, *Socio-Political Conflict in the Qatabanian Kingdom?* (A re-interpretation of the Qatabanic inscription R 3566), *Proceedings of the Seminar for Arabian Studies* 27 (1997): 141–158.
 Potts D.T. (ed.), *Araby The Blest*, *Studies in Arabian Archaeology*, CNI Publications 7, The Carsten Niebuhr Institute of Ancient Near Eastern Studies.
 Stibbe C.M., *Een curieuze handelsroute*, in: *Hermeneus*, jaargang 69 (1997) nr 1, 7-11.

Numismatiek

- Arnold-Biucchi C., 'Arabian Alexanders,' *Mnemata: Papers in Memory of Nancy M. Waggoner*, American Numismatic Society, New York (1991).
 De Morgan J., *Manuel de Numismatique Orientale de L'Antiquite et du Moyen Age*, Obol International, Chicago, 1979 (1923).
 Haerinck E., 'The Indigenous Coinage of Pre-Islamic South-East Arabia,' *Minerva*, Volume 13, No. 2, London (March/April 2002).
 Hill G.F., *The Ancient Coinage of Southern Arabia*, Argonaut, Chicago, 1969 (1915).
 Hill. G.F., *Catalogue of the Greek Coins of Arabia, Mesopotamia and Persia*, British Museum; Arnaldo Forni, Bologna, 1965 (1922).
 Huth M., *Coinage of the Caravan Kingdoms, Ancient Arabian Coins from the Collection of Martin Huth*, ANS (2010).
 Mitchiner M., 'Unusual Early South Arabian Coins of the Himyarite-Katabanian Series,' *Coin Hoards: Volume VII*, The Royal Numismatic Society, London (1985).
 Munro-Hay S.C.H., *The Coinage of Shabwa (Hadhramawt and other ancient South Arabian Coinage in the National Museum, Aden*, in: *Syria*, Tome 68, f. 1-4, 1991, 393-418.
 Potts D.T., *The Pre-Islamic Coinage of Eastern Arabia*, Carsten Niebuhr Institute of Ancient Near Eastern Studies, University of Copenhagen (1991).
 Potts D.T., *Supplement To The Pre-Islamic Coinage of Eastern Arabia*, Carsten Niebuhr Institute of Ancient Near Eastern Studies, University of Copenhagen (1994).
Sylloge Nummorum Graecorum - The Collection of the American Numismatic Society - Deel 6: Palestine - South Arabia, American Numismatic Society, New York (1981).